

ULUSLARARASI
II. Ortadoğu
Sempozyumu

2nd International Middle East Symposium

المؤتمر الدولي الثاني للبشرة الأوسط
دومين همايش بين المللى خاورميانه

ORTADOĞU'DA DEVLET, DEVLET-DIŞI AKTÖRLER VE DEMOKRASİ

4-7 MAYIS 2016

KIRIKKALE

Uluslararası
II. Ortadoğu
Sempozyumu
www.ods2016.org

2nd International Middle East Symposium
المؤتمر الدولي الثاني للشرق الأوسط
دومين هاميش بين المللي خاورميانه
MAY 04-07, 2016
KIRIKKALE UNIVERSITY

ORTA DOĞU'DA DEVLET, DEVLET-DIŞI AKTÖRLER VE DEMOKRASİ

Uygarlığın beşiği olan Orta Doğu, halen yeryüzünün en önemli kültürel ve ekonomik zenginliklerine sahip bir coğrafi bölgesi durumundadır. Mekke, Medine, Kudüs gibi kutsal mekanlar, Şam, Hamedan, Kerkük gibi halen yerleşim alanı olan dünyanın en eski şehirleri, Petra, Efes, Palmira gibi antik kentler bu coğrafyada bulunmaktadır. Oysa bu zengin bölge üzerindeki siyasi belirsizlikler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan güvenlik krizi, göç, ekonomik istikrarsızlık gibi sorunlar yalnız Orta Doğu'da bulunan kimseleri değil, bu bölge ile kültürel bağları olan veya ekonomik-siyasi çıkarları olan ülkeleri de bu yöredeki gelişmeleri yakından takip eder bir hale getirmiştir. Devlet kavramının ilk defa ortaya çıktığı bir bölge olmasına rağmen siyaset alanındaki bu sorunlar her geçen gün artan şekilde bizim günlük hayatımızda da hissedilmektedir. Bu yüzden Orta Doğu'daki devlet ve siyaset konusunda ortaya çıkan belirsizlik ve siyasi meşruiyet sorunu bir an önce ele alınmayı, tartışılmayı ve çözümler üretilmesini beklemektedir.

1990'lerden itibaren dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi Ortadoğu'da da bir demokratikleşme dalgası bekleniyordu. Bu beklentiler, Arap Baharı süreciyle yeniden canlandı ama Arap Baharı sürecinin demokratikleşmeye doğru gidip gitmediği çok net olarak ortaya çıkmadı. Hem akademik hem de siyasi çevrelerin, yerinden oynayan taşlardan sonra Ortadoğu'nun alacağı yeni şekli dikkatle izlemesi gerekiyor. Demokrasi, Ortadoğu'nun en acil ihtiyaçlarından birisi durumundadır. Fakat bu süreçte ortaya çıkan devlet-dışı yeni aktörler, değişim sürecini daha sancılı bir hale getiriyor ve halkın demokratikleşme için devlet üzerinde yarattığı baskıyı anlamsız hale getiriyorlar. Bu nedenle, demokrasi çabaları içerisinde bu devlet-dışı aktörlerin siyasal istikrar üzerindeki etkilerine de yakından bakmak gerekiyor. Ortadoğu'nun geleceği, demokrasi özlemi ve devlet-dışı aktörlerin hem devlet hem de halkla olan etkileşimleri çerçevesinde şekillenecek gibi duruyor.

Bu anlamda Kırıkkale Üniversitesi'nde 2016 yılının Mayıs ayında ikincisi düzenlenecek olan uluslararası konferansın teması, "Orta Doğu'da Devlet, Devlet-Dışı Aktörler ve Demokrasi" olarak belirlendi. Orta Doğu'da devlet, siyaset ve toplum konularının ve bu alanların çevresinde ortaya çıkan yeni unsurların tartışılacağı sempozyuma katılımlarınızı bekleriz.

Sempozyum Yeri

Kırıkkale Üniversitesi Merkez Yerleşke / Kırıkkale

Sempozyum Tarihleri

4 – 7 Mayıs 2016

Sempozyum Sekreteryası

Arş. Gör. Ayşe Burcu TUNCA
Kırıkkale Üniversitesi / Sosyoloji Bölümü
Tel: 0 318 357 4242 / 41 19
E-posta: ayseburcutunca@gmail.com

Sempozyum Dilleri

Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce
Bilimsel toplantılarda simültane çeviri yapılacaktır.

Sempozyum İzin Yazıları

Sempozyum katılımı için kurumlara verilmek üzere talep edilecek resmi izin yazıları, sempozyum sekreterliği tarafından talep eden katılımcılara gönderilecektir.

Katılım Sertifikası

Kayıt işlemini tamamlamış ve kayıt ücretini yatırmış olan tüm katılımcılara sempozyum katılım belgesi verilecektir.

Uluslararası
II. Ortadoğu
Sempozyumu
www.ods2016.org

2nd International Middle East Symposium

المؤتمر الدولي الثاني للشرق الأوسط
دومين هاميش بين المللي خاورميانه

MAY 04-07, 2016

KIRIKKALE UNIVERSITY

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Ekrem YILDIZ [Kırıkkale Üniversitesi Rektörü]

SEMPOZYUM KOORDİNATÖRÜ

Doç. Dr. İbrahim MAZMAN [Kırıkkale Üniversitesi]

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Erol KURUBAŞ [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Haluk ÖZDEMİR [Kırıkkale Üniversitesi]

Doç. Dr. İbrahim MAZMAN [Kırıkkale Üniversitesi]

Yrd. Doç. Dr. Fahrettin COŞGUNER [Kırıkkale Üniversitesi]

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim GÖK [Kırıkkale Üniversitesi]

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Tayyar ARI [Uludağ Üniversitesi]

Prof. Dr. Nasuh USLU [Sosyal Bilimler Üniversitesi]

Prof. Dr. Meliha Benli ALTUNIŞIK [METU]

Prof. Dr. Ramazan GÖZEN [Marmara Üniversitesi]

Prof. Dr. Yusuf ÖZ [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Muhittin ATAMAN [Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ [Ankara Üniversitesi D.T.C.F.]

Prof. Dr. Eyüp BAŞ [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Fehrullah TERKAN [Ankara Üniversitesi]

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Mashhoor Srouf ALHABBAZI [Al-Quds University]

Prof. Dr. İhsan Khader AD-DEEK [An-Najah National University]

Prof. Dr. Yaseen KITTANI [Al-Qasemi Academy University]

Prof. Dr. Musa AJWA [Hebron University]

Prof. Dr. Mahjoob ZWEIRI [Qatar University]

Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Hamit PEHLIVANLI [Kırıkkale Üniversitesi]

Prof. Dr. Yasin AKTAY [TBMM Siirt Milletvekili]

Doç. Dr. Muhammet HEKİMOĞLU [Atatürk Kül. Dil ve Tar. Yük. Kur.]

Prof. Dr. Birol AKGÜN [SDE Chair]

Doç. Dr. H. Bayram SOY [Kırıkkale Üniversitesi]

Doç. Dr. Levent AYDIN [Kırıkkale Üniversitesi]

Doç. Dr. Sait OKUMUŞ [Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]

Doç. Dr. Şamil ÖCAL [Sosyal Bilimler Üniversitesi]

Doç. Dr. Ali BALCI [Sakarya Üniversitesi]

Doç. Dr. Sıtkı YILDIZ [Kırıkkale Üniversitesi]

Doç. Dr. Mustafa BALCI [Kırıkkale Üniversitesi]

Doç. Dr. Ahmet UYSAL [Marmara Üniversitesi]

Doç. Dr. Hasan YAYLI [Kırıkkale Üniversitesi]

Doç. Dr. Hassan Akbari BEİRAGH [İran]

Yrd. Doç. Dr. Salim PİLAV [Kırıkkale Üniversitesi]

Yrd. Doç. Dr Abdussamed YEŞİLDAĞ [Kırıkkale Üniversitesi]
Yrd. Doç. Dr Recep ÇİNKİLİÇ [Kırıkkale Üniversitesi]
Yrd. Doç. Dr. Mezher YÜKSEL [Kırıkkale Üniversitesi]
Dr. Ali GHAREEB [Kırıkkale Üniversitesi] [Palestine]
Yrd. Dr. Hakan ARIKAN
Cahit TUZ, ASEM – Middle East Expert

HALKLA İLİŞKİLER

Uz.Öznur ERMEZ [Kırıkkale Üniversitesi]

SEKRETERYA

Arş. Gör. Ezgi KARMAZ [Kırıkkale Üniversitesi]
Arş. Gör. Ahmet ÖZMEN [Kırıkkale Üniversitesi]
Arş. Gör.Mert Can ERDOĞAN [Kırıkkale Üniversitesi]
Okt. Atilla ALTUN [Kırıkkale Üniversitesi]
Arş. Gör. Naime DURAN [Kırıkkale Üniversitesi]
Arş. Gör. Ayşe Burcu TUNCA
Arş. Gör. Gökhan GÖKMEN
Arş. Gör. Merve Suna ÖZEL

EDİTÖRLER

Doç. Dr. İbrahim MAZMAN
Doç. Dr. Halil İbrahim GÖK
Yrd. Doç. Dr. Çağatay SARP

SEMPOZYUM KONULARI

1. Ortadoğu'da Siyaset ve Diplomasi

- Orta Doğu'da Egemenlik ve Meşruiyet Sorunu
- Orta Doğu'da Devlet ve Devlet Tipleri: Cumhuriyet ve Krallıklar
- Orta Doğu'da Devlet Dışı Unsurlar
- Orta Doğu'da Demokrasi ve Demokratikleşme
- Orta Doğu'da Otoriter Yönetimler ve Diktatörlükler
- Orta Doğu'da Siyaset, Siyasi Hareketler ve Siyasi Partiler
- Ortadoğu'da Güvenlik ve Terör
- Ortadoğu'da Sınırlar
- İslâm-Siyaset İlişkisi ve İslami Hareketler
- Bölge dışı Aktörler
- Devlet Dışı Aktörler ve Tarih

2. Ortadoğu'nun Sosyolojisi

- Ortadoğu'da Ulus, Ulus Devletler ve Ulusçuluk
- Ortadoğu'da Din ve Mezhepler
- Orta Doğu'da Radikalizm ve Radikal Hareketler
- Ortadoğu'da Etnik Gruplar [Aşiretler/Etno-mezhepsel ve Etno-dinsel Gruplar]
- İnsan Hakları ve Hukuk
- Ortadoğu ve Medya
- Kimlikler ve Demokrasi
- Göç, İltica ve Mülteciler
- Kadın ve Kadın Hakları

3. Ortadoğu'da Ekonomi

- Azgelişmişlik ve Ekonomik Yapı
- Kalkınma ve Demokrasi Sorunları
- Orta Doğu ve İslam Ülkelerinde Ekonomik İlişkiler
- Orta Doğu'da Enerji Sorunu, Petrol ve Boru Hatları
- Orta Doğu'da Su Sorunu

4. Ortadoğu Çalışmaları: Mevcut Durum, Sorunlar ve Gelecek

- Orta Doğu Çalışmalarında Yöntem Sorunu
- Oryantalizm ve Batı Kaynaklı Çalışmalar

5. Kuramsal Yönler:

- Orta Doğu Krizinin Felsefi Dayanağı
- Şiddetin Teolojik Temeli
- Orta Doğu Krizinde Dini Entellektüellerin Rolü
- Dini Entellektüeller ve Selefizm arasındaki İlişki

1	د/ أحمد إسماعيل حسن علي جدلية العلاقة بين الدين والسياسة في ثورات الربيع العربي	1
2	MUSTAFA YETİM HİZBULLAH'I TARTIŞMA: "ARAP BAHARI" SONRASI ŞİDDET EĞİLİMLİ BİR AKTÖR	11
3	سليم بدره . الشرق الأوسط : بين رغبة القيادة التركية ودوام المبادرة الأمريكية	23
4	أ. د. مشهور الحبازي العلاقة بين الإسلام والسياسة: رؤية جديدة	41
5	أ. د مشهور الحبازي تغيير المفاهيم في المجتمع الفلسطيني	61
6	MUSTAFA EKİNCİKLİ 1950'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU SİYASETİ (BAĞDAT PAKTI BAĞLAMINDA)	75
7	A.SABRI ERTÜRK KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE MÜLTECİLER	83
8	YRD. DOÇ. DR. HALİL AKMAN ABD VE İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU'DA BÖLGESEL SAVUNMA GİRİŞİMLERİ VE TÜRKİYE (1950-1953)	89
9	ABDULLAH ÖZDAĞ MIRAÇ YAZICI İNGİLİZ KONSOLOSLUK RAPORUNA GÖRE MİSİR-İNGİLTERE TİCARİ İLİŞKİLERİ (1909-1910)	103
10	ALTUN ALTUN SURIYE'DEKİ İÇ ÇATIŞMALARIN ÇATIŞMA YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ	115
11	RAMAZAN GÖZEN ARAP BAHARI GİRDABINDA ESKİ VE YENİ ORTADOĞU DİNAMİKLERİ	135
12	MURAT AKTAŞ ARAP "BAHARI" VE DEMOKRASİ	147
13	ERTAN EROL SEÇKİNYALGIN AVRUPA BİRLİĞİ AZINLIK DİLLERİ POLİTİKASI İLE ULUSAL GÜVENLİK İLİŞKİSİ: FRANSA ÖRNEĞİ	159
14	KÜRŞAT KOÇAK ABDULLAH BALLI YEDİNCİ YÜZYILDA ORTA ASYA'DA ARAP VARLIĞI, YAYILMASI VE SONUÇLARI BAKIMINDAN TARİHİ ETKİSİ	169

15	A BANU HÜLÜR HABIBE AKÇAY BEKİROĞLU ORTADOĞU'DA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE YENİ MEDYANIN YERİ	177
16	FATİH BECER DIŞ POLİTİKADA ORTADOĞUNUN KONUMU VE ÖNEMİ: ORTADOĞU HAKİMİYETİNİ SAĞLAMAK ADINA BATI MÜDAHALESİ	183
17	PROF.DR.DOLUNAY ŞENOL ÖĞR.GÖR.SEZGIN ERDEM ÖĞR.GÖR.ELIF ERDEM İŞİD TERÖR ÖRGÜTÜNÜN İLETİŞİM VE PROPAGANDA TEKNİKLERİ	191
18	DOĞAN YILDIRIM NEŞE TOĞRUL DÜNDEN BUGÜNE ORTADOĞUDA KADIN	203
19	EJDER OKUMUŞ ORTADOĞU'DA TOPLUMSAL MEŞRUIYET KRİZİ	229
20	EMİN ÖZDEMİR DÖNEMİNİN ORYANTALİST ÇALIŞMALARINDA I.DÜNYA SAVAŞINDA ORTADOĞU'DA PAN- İSLAMİZM CİHAD-I EKBER VE HİLAFET ; "THE MUSLIM WORLD" DERGİSİ ÖRNEĞİNDE	245
21	ERCÜMENT TEZCAN AVRUPA BİRLİĞİ VE İÇ SAVAŞTAN KAÇAN SURİYELİLER: HUKUKİ VE KURUMSAL BOYUTLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER	253
22	METİN YÜKSEL ALLAH'A DA KIRGINIM BEN: ASGHAR FARHADI'NİN GÜZEL ŞEHİR'İNİ İZLEMEK	265
23	FATMA DILARA NARCI YRD.DOÇ.DR. FAHRI ATASOY ÇERKESLERDE KADININ ÖNEMİ -ÇERKES KADIN ÖRNEKLERİ İLE	271
24	ULVI KESER ASPORÇA MELİS KESER FİLİSTİN TOPRAKLARINDA İSRAİL NASIL KURULDU SORUSUNA CEVAP VE İNGİLİZ TOPLAMA KAMPLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	285
25	A. ÇAĞLAR DENİZ A. BANU HÜLÜR YUSUF EKİNCİ GÜNDELİK HAYAT ÇERÇEVESİNDE SURİYELİ SİĞİNMACILAR	307
26	HİMMET HÜLÜR BAHAR AYAZ HABER ÇERÇEVELEME: BASINDA SURİYELİ MÜLTECİLER	313
27	AYSUN SUNGURHAN KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA HALEP VE ŞAM	319

28	DOÇ. DR. HÜSEYİN ALTAY YRD. DOÇ. DR. ALPER YILMAZ CASUALITY RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMICAL, SOCIAL AND POLITICAL GLOBALISATION PROCESS AND ECONOMIC GROWTH IN MIDDLE EASTERN COUNTRIES	331
29	MIRAÇ YAZICI 1995-2014 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL DIŞ TİCARETİ	343
30	DOÇ. DR. SADETTİN BAŞTÜRK ARAP COĞRAFYASINDA OSMANLI HÂKİMİYETİNİN DİNAMİKLERİ	351
31	FATMA DILARA NARCI YRD.DOÇ.DR. FAHİR ATASOY ÇERKESLERDE KADININ ÖNEMİ -ÇERKES KADIN ÖRNEKLERİ İLE	359
32	ZAFER AKBAŞ AHMET HÜSREV ÇELİK ŞAHİN ÇAYLI JEOPOLİTİKAYI ORTADOĞU'DA SINIR SORUNU ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK: İRAK VE SURİYE ÖRNEKLERİ	373
33	KIYASETTİN KOÇOĞLU İSLAMCI HAREKETLERİN EN BÜYÜK AÇMAZI: TEKFİR	385
34	KAAN GAYTANCIOĞLU TÜSİAD VE ARAP BAHARI SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	395
35	ADEM ÇAYLAK ONUR YILDIRIM ORTADOĞU TOPLUMLARINDA MUHALEFET KÜLTÜRÜ SORUNU	401
36	ŞAMİL ÖÇAL İRAN'IN DIŞ SİYASETİNDE KÜLTÜRÜN ÖNEMİ : SADİ ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ	413
37	PROF. ÖMER YILMAZ ORTADOĞU COĞRAFYASINDA SELEFİ AKIM VE RADİKAL HAREKETLERİN İSLAHINA ALTERNATİF BİR ÇÖZÜM OLARAK İRFÂNÎ GELENEĞİN KATKISI	417
38	DENİZ ÖZYAKIŞIR M. GÖKHAN ÖZDEMİR ORTADOĞU TOPLUMLARINA İSLAM EKONOMİK ENDEKSİ BAĞLAMINDA ELEŞTİREL BİR ANALİZ	425
39	ÖĞR. GÖR. TARIK ŞENTUNA ÖĞR.GÖR.İSMAIL YAŞAR MAĞRİP'İN GÜVENLİĞİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK	439
40	YRD. DOÇ. DR. ŞAHİN DOĞAN MEDYANIN BOŞANMAYA ETKİSİ	449
41	MUAMMER GÜL MEKANSAL PERSPEKTİFTEN ORTADOĞU RADİKALİZMİNE FARKLI BİR BAKIŞ (DİNİ, MEZHEBİ, KABİLEVİ, ETNİK HAREKETLER VE COĞRAFYA)	459

42	YRD. DOÇ. DR. MEZHER YÜKSEL ARŞ. GÖR. AYŞE BURCU TUNCA ENFORMASYON ÇAĞI VE ORTADOĞUDA HALK HAREKETLERİ	469
43	İRFAN SANCAK MISIR'DA 25 OCAK DEVRİMİ'NİN DEMOKRASİ EKSENLİ ANALİZİ	475
44	FATMA AÇIKGÖZ MISIR HAZİNESİNİN OSMANLI MALİYESİ İÇİN ÖNEMİ VE HAZİNENİN İSTANBUL'A GELİŞİ İÇİN YAPILAN MERASİM	483
45	NAGEHAN ELEMANA ORTADOĞU'DA KENTLEŞME SÜREÇLERİ: KIRSAL VE KENTSEL ALANLAR VE NİTELİKLERİNDE GÖRÜLEN DEĞİŞİKLİKLER	491
46	NEJAT DOĞAN KÜRESEL TERÖRİZMLE MÜCADELE: İSLAM DÜNYASI, BATI VE SOSYAL BİLİMCİLER NELER YAPABİLİR?	497
47	HASAN KALA AKIN ÜÇÖK SURIYE'DEKİ İÇ SAVAŞIN TOPLUMSAL VE KÜRESEL ETKİLERİ	507
48	SONER GÜNDÜZÖZ ARAP BAHARI SÜRECİNDE ORTADOĞU MEDYASINDA YENİ BİR RETORİK İNŞASI	515
49	MUAZZEZ HARUNOĞULLARI ORTA DOĞU'NUN JEOSTRATEJİSİ VE ENERJİ KAYNAKLI SORUNLARI	523
50	ŞAHSENEP PİNAR DOÇ. DR. İBRAHİM MAZMAN ORTADOĞU'DA GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'YE ETKİSİ	533
51	YRD. DOÇ. DR. İSLAM SAFA KAYA ORTADOĞU'DA İNSAN HAKKI İHLALLERİ: DUVAR ÖRNEĞİ	559
52	ULVI KESER ASPORÇA MELİS KESER ORTADOĞU'DA RUSYA FAKTÖRÜ VE DÜNDEN BUGÜNE ASKERİ GERİLİM STRATEJİSİ ÜZERİNE	573
53	EMİNE ERDEN KAYA ORTADOĞU'NUN SIR İNANÇ SİSTEMİ: YEZİDİLİK	595
54	METİN AKSOY NİHAT YILMAZ DIŞSAL DEMOKRASİ TEŞVİKLERİ	605
55	KÜRŞAD MAHMAT TÜRK DIŞ POLİTİKASININ YUMUŞAK GÜÇ UNSURUNUN BÖLGESEL PRATİKLERİ	611

56	UZM. ÖMER ALI KESKİN OSMANLI BARIŞINI SAĞLAYAN VE BOZAN UNSURLAR AÇISINDAN ORTA DOĞU'NUN DÜNÜ VE BUGÜNÜ	623
57	MERT CAN ERDOĞAN OSMANLI SİYASET DÜŞÜNCESİNDE KAMUSAL DEVLET VE KİMLİK FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	643
58	KAMIL ŞAHİN RADİKALİZMİN MEŞRULAŞTIRILMA KAYNAĞI OLARAK DİN VE ORTADOĞU'DA Kİ DURUM	651
59	SALİH YILMAZ RUSYA NEDEN SURİYE'DE?	661
60	MERVE SUNA ÖZEL ÖZCAN RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASINDA ÖNE ÇIKAN ETMENLER	667
61	SEZER YILMAZ THOMAS EDWARD LAWRENCE'İN FAALİYETLERİNDEN ORYANTALİZMİN FİKRİ TEMELLERİNİ ANLAMAK	675
62	DOÇ. DR. SITKI YILDIZ TOPLUMSAL HAYATTA İNTİHAR OLGUSUNA SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME	683
63	ATILLA ALTUN SİYASİ KATILIM BAĞLAMINDA ORTA DOĞU'DA KADIN TEMSİLİ	695
64	MEHMET DALAR SURİYE'DEKİ EYLEMLERİN ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNDE YARGILANMASI SORUNU	703
65	TANER ASLAN LAYİHALAR IŞIĞINDA OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE İRAK'TA ŞİİLİK ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	721
66	PROF. DR. SİDDİK KORKMAZ ORTADOĞU'DA MEZHEPÇİLİKTEN KAYNAKLANAN SORUNLAR	761
67	DR. M. ESAT SARICAOĞLU (ŞEYHÜLİSLAM MEHMET ARIF EFENDİ'NİN SİYÂSET-NÂME TERCEMESİ IŞIĞINDA) ADLÎ TEŞKİLATIN YANI SIRA KAMU OTORİTESİNİN SİYASETEN YARGILAMA YAPMASI	767

68	ERGÜN DELİGÖZ ERTAN EROL TERÖRİZMİN DİL POLİTİKASI: İRLANDA CUMHURİYETÇİ ORDUSU (IRA) TERÖR ÖRGÜTÜ ÖRNEĞİ	779
69	PROF. DR. TIĞINÇE OKTAR DR. TAHSİN YAMAK KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ ÜLKELERİNDE KURUMSAL KALİTENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	785
70	MEHMET DİKKAYA YUNUS KUTVAL TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR BURJUVAZİDE İSLAMİ DEĞERLER VE EMEK ALGISI: GAZİANTEP MÜSİAD ÜYELERİ ÖRNEĞİ	797
71	ULVI KESER ASPORÇA MELİS KESER FİLİSTİN TOPRAKLARINDA İSRAİL NASIL KURULDU SORUSUNA CEVAP VE İNGİLİZ TOPLAMA KAMPLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	813
72	VEYSEL BABAHANOĞLU KAMU POLİTİKASI BAĞLAMINDA İRAN VE TÜRKİYE ENERJİ POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI: İŞBİRLİĞİNE YÖNELİK FIRSAT VE ENGELLER ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	835
73	YAKUP ÇOŞTU İNGİLTERE'DEKİ ORTA DOĞU KÖKENLİ MÜSLÜMAN GÖÇMENLER ÜZERİNE BİR ANALİZ	847
74	SENEM SOYER FİLİSTİN KADINI, TOPLUMSAL ROLÜ VE DEĞERİ	855
75	LALE İZCİ İBRAHİM MAZMAN ÇAĞATAY SARP TÜRKİYE'DE ORTADOĞU ÜZERİNE ÇALIŞMA YAPAN DÜŞÜNCE KURULUŞLARI	861
76	ZAFER UZUN ORTADOĞU ÜLKELERİNDE KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA DAİR BAZI ALGILARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ	873
77	PROF. DR. HÜSEYİN EMİROĞLU İSLAMİYETİN DOĞUŞUNDAN GÜNÜMÜZE İBN HALDUN'UN MÜLK TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN ORTA DOĞU GELİŞMELERİNE BAKMAK	885
78	ZIYA ABBAS İKTİDAR BATAKLIĞINDA İRAK ŞİİLERİ	909
79	İLHAN ARAS FRANSA'NIN ARAP BAHARI POLİTİKASI	919
80	MUHAMMET FATİH ÖZKAN MEHMET ALKIŞ İRAN YÖNETİM BİÇİMİNİ ANLAMLANDIRMAK	935

JEOPOLİTİKAYI ORTADOĞU'DA SINIR SORUNU ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK: IRAK VE SURİYE ÖRNEKLERİ

Zafer AKBAŞ¹, Ahmet Hüsrev ÇELİK², Şahin ÇAYLI³

ÖZET

Ortadoğu'da savaşlar ve çatışmalar; yüz binleri aşan can kayıpları, milyonları aşan göçler, değişen sınırlar, değişen-değişemeyen rejimler, yeni aktörler, yenilenen aktörler, bölgesel terörün yanı sıra artık Avrupa başkentlerini de hedef alır hale gelen terör, uzak coğrafyalardan harekete geçerek bölgeye hareket eden ve bölgede karşı karşıya gelen bölge dışı aktörlerin askeri unsurları, ekonomik ambargolara kadar uzanan askeri ve politik gerginlikler ile birlikte gün geçtikçe yoğunluğunu ve yaygınlığını artırarak devam etmektedir.

Savaşlar ve çatışmalar sürecinin arka planında küresel sistemin bölge üzerinde yeniden yapılandırma sürecinin işlediği gözlemlenmektedir. Rusya ve ABD gibi büyük aktörlerin bölgesel yeniden rekabeti, jeopolitik ve jeostratejik hesaplar üzerinden yeniden gündemin üst sıralarına taşınmaya başlamıştır. Dünya sisteminin dinamiklerindeki bu hızlı değişim ve dönüşüm jeopolitikanın önemini tekrar artırmıştır.

Enerji kaynakları üzerindeki çatışmalar, etnik ve dini temelli çatışmalar, sınır sorunları, bölgesel rekabet gibi unsurlar günümüz uluslararası sisteminin görünür meseleleri haline dönüşmüş olup, temelde jeopolitik çıkar çatışmalarının birer yansımaları olarak ifade edilebilir. Bütün bu sorunların yeniden güçlü bir şekilde ortaya çıkışı, Soğuk Savaş sonrası öneminin görece azaldığı dillendirilen jeopolitik boyutun da yeniden önemli bir çıkar meselesi olarak ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Çalışmada uluslararası sistemin genel görünümündeki sorunlardan biri olarak sınır sorunu üzerine odaklanılmıştır. Uluslararası sistemde yaşanan jeopolitik dönüşümün önemli bir izdüşümü sınır sorunlarıdır. Ortadoğu'da 20. yüzyılın başında büyük aktörler tarafından suni bir şekilde çizilen sınırlar, bir yüzyıl sonra yeniden çizilmek istenmektedir. Temeli Sykes Picot Antlaşması ile atılan bu günkü Ortadoğu ülkelerinin sınırları yerel, bölgesel ve küresel aktörler tarafından yeniden çizilmeye çalışılmaktadır. Bu durum, Soğuk Savaş Sonrası görece önemini yitirdiği ifade edilen jeopolitikanın yeniden ve daha güçlü bir şekilde önemini ortaya

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, zaferakbas@duzce.edu.tr

² Ahmet Hüsrev ÇELİK Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ahmetcelik@duzce.edu.tr

³ Ar. Gör., Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, sahincayli@duzce.edu.tr

koymaktadır. Anılan bu iddianın gerçekliğinin sınanması için de Irak ve Suriye örnekleri üzerinden sınır çatışması incelenmiştir. Suriye özelinde Çin, Rus ve İran ittifakına karşı ABD öncülüğündeki Batı ittifakı ve DEAŞ, PYD gibi yerel aktörlerin çatışmasının bu iddiayı doğruladığı savunulmaktadır. Benzer şekilde Irak özelinde de, yine DEAŞ, Bölgesel Kürt Yönetimi gibi yerel güçlerle, İran, Rusya gibi aktörlerin Batılı aktörlerle olan ilişkileri, çatışma ve işbirliği eksenli olarak işlemektedir. Çalışmada jeopolitik hesapların yeniden önemli hale geldiği; bölgede çıkarları bulunan aktörlerin tutumlarından hareketle, kontrol alanları oluşturmak suretiyle hesaplar yaptıkları; bu nedenle bölgesel etnik, mezhepsel, ekonomik, askeri ve politik sonuçları, sınırları yeniden düzenleyerek, jeopolitik çıkar hesaplarını gerçekleştirmeye çalıştıkları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitika, Ortadoğu, Irak, Suriye, Sınır Sorunu

RETHINKING GEOPOLITICS THROUGH THE BORDER PROBLEM IN THE MIDDLE-EAST: IRAQ AND SYRIA EXAMPLES

ABSTRACT

Wars and conflicts in the Middle-East continue to exist by increasing their prevalence and intensity with; loss of life exceeding thousands of people, mass migration in millions, changing borders, regimes that change or cannot change, new actors, renovated actors, terrorism not affecting European capitals in addition to regional terrorism, military elements of external actors who come from remote locations and face each other in the region, as well as military and political conflicts that develop as far as economic embargos.

It may be observed that the restructuring process by the global system is in action in the background of wars and conflicts. Repeated competition of super powers such as Russia and the U.S., started to move towards the higher ranks in the agenda over geopolitical and geostrategic calculations. This rapid change and transformation in the dynamics of the global system increased the significance of geopolitics again.

While factors such as conflicts over energy resources, ethnic and religious conflicts, border conflicts and regional competition have become visible issues of today's international system, they may be expressed as reflections of conflicts of geopolitical interests. The strong re-emergence of all these issues has paved the way to the revival of the geopolitical dimension

as an important issue of interests, while it was considered to have relatively declined in importance after the Cold War.

This study focused on border conflicts as a type of the issues within the general overview of the international system. Border conflicts are important projections of the geopolitical transformation experienced in the international system. The borders in the Middle-East drawn artificially by super powers in the beginning of the 20th century are now demanded to be re-drawn after a century. The borders of today's Middle-Eastern countries whose fundamentals were set by the Sykes-Picot agreement are now attempted to be re-drawn by local, regional and global actors. This situation, again and more strongly, reveals the significance of geopolitics, which was previously considered to have declined in importance after the Cold War. In order to test the reality to this claim mentioned above, border conflicts were analyzed using Iraq and Syria examples. It is argued that, in the particular example of Syria, the conflicts among the alliance of China, Russia and Iran, the alliance of the West led by the U.S., and local actors like ISIS and PYD confirm this claim. Likewise, in the particular example of Iraq, the relationships among local powers such as ISIS and the Regional Kurdish Government, actors like Iran and Russia, and Western actors were analyzed in terms of conflicts and cooperation. In this study, it was construed that, geopolitical approaches have become significant again; based on the attitudes of the actors who have interests in the region, they establish strategies to construct control areas; therefore, they aim to realize their geopolitical interest goals by re-organizing ethnic, sectarian, economic, military and political outcomes, as well as borders.

Giriş

Jeopolitika; uluslararası ilişkilerin belirleyiciliğinde zaman ve mekanın etkinliğini ön plana çıkaran yaklaşımlarıyla, pratik hadiselerin teorik izahı noktasında önemli bir referans zemini olmaktadır. Bu kavram, uluslararası pek çok hadiseyi pratik nedenleriyle üst yapısında barındırmakta, üzerine inşaya izin veren mahiyetiyle de önemli bir altyapı oluşturmaktadır.

Literatürün yazımlarında sıkça “sistem” olarak ifade edilen, uluslararası ilişkilerin teorik altyapısını genişleten ve pratiğini belirleyen “yapıların” ortaya çıkmasına sebep olan hadiseler küresel ölçekte meydana gelmektedir. Devletlerin ekserisinin müdahil olduğu hadiseleri “küresel ölçek” olarak nitelendirmek mümkündür. Bu ölçekteki hadiselerin

neticeleri de sürece dâhil olan veya olmayan bütün devletlerin yer aldığı yapıdan başlamak üzere, devletlerin iç işlerine, rejimlerine kadar uzanabilmektedir.

Jeopolitika, Soğuk Savaşın hemen öncesi dönem ve özellikle Soğuk Savaş döneminde küresel sistemin hem pratiğini şekillendirmede hem de izah etmede ana yaklaşımlar arasında yer almıştır. Soğuk Savaşın sona erdiği küresel yapının jeopolitik kaygılarla şekillenmiş bir yapı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda bir dönemin sonu jeopolitikaya da ara verdirmiştir denilebilir. Verilen bu ara, Arap Baharı ile başlayan sürecin, içinde sınır sorununa bağlı unsurları da kapsayan bölgesel ve küresel ölçekte bir soruna dönüşümüne kadar devam etmiştir. Suriye ve Irak eksenli sınır sorunları, bölgede kaotik bir ortam oluşturmuş; jeopolitik kaygılar kadar amaçları da tevarüs ettirmiş ABD, İran ve Rusya gibi aktörleri harekete geçirmiştir.

Özellikle Rusya'nın Kafkasya ve Karadeniz havzasında yakın dönemde birbirini takip eden politikaları dikkat çekicidir. Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a müdahalesi ardından 2014 yılında Kırım üzerinden Ukrayna ile yaşadığı krizin Jeopolitik kodları bulunmaktadır. Rusya'nın Akdeniz kıyısında yer alan Suriye'deki politikaları ve konumu da bu bağlamda jeopolitik bir eksen oluşturma, iki kutuplu dünya şartlarına zorlama mahiyeti taşımaktadır.

Kuramsal Çerçeve: Jeopolitika

Jeopolitika, 19. yüzyıl sonlarından itibaren gelişmeye başlamış ve 20. yüzyılın ilk yarısında özel bir bilim alanı haline gelmiştir. Bu süreçte Jeopolitika, akademik bir alandan ziyade dönemin devlet politikalarını planlama ve politikacılara pratik önerilerde bulunma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve büyük ölçüde uygulamalı bir bilim alanı olarak gelişim göstermiştir. Jeopolitika, yalnızca 20. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa'da bilimin gelişmesi ve yeni politik gerçekliklerin anlaşılması ihtiyacını karşılamak üzere daha fazla gelişerek zamanla akademik bir alan haline gelmiştir.⁴ Jeopolitikanın bir yaklaşım olarak doğuşu ve gelişimi, aralarında bir kısmının aktif olarak sahada olduğu, pratikte uygulama veya uygulatma makamında bulunan İsveçli siyasi coğrafyacı Rudolf Kjellen, Alman

---

⁴ HASANOV, Ali, Jeopolitik, Babıali Kültür Yayıncılığı, Ekim 2012, İstanbul, s.15

Friedrich Ratzel, İngiliz Sir Halford Mackinder, Fransız Vidal de la Blanche, ABD'den Alfred Thayer Mahan ve Nicholas J. Spykman gibi düşünürlerce olmuştur.⁵

Jeopolitika, bir ülkenin veya bir bölgenin sahip olduğu yeryüzü şekillerinin, tabii zenginliklerinin ve üzerinde yaşayan insanların kültür değerlerinin diğer ülke veya bölgelerle olan ilişkilerinde oynadığı rolün etkisini, bir ülkenin dış siyasetine vereceği istikameti tespit etmek ve ortaya çıkarmak üzere belirli bir zaman dilimi için yapılan bir değerlendirmedir. Bu değerlendirme sonucunda söz konusu ülke veya bölgeye verilen anlamın genel adıdır.⁶

Jeopolitika, coğrafya eksenli devletlerarası ilişkiler ile bu ilişkilerin bir bütün olarak yine coğrafyaya yani siyasi harita üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Jeopolitika her devletin, kendi varlığının fiziksel şartlarından kaynaklanan kendine özgü ihtiyaçlarının olduğunu kabul etmektedir. Bu ihtiyaçlar arasında bir devletin halkı için bir yaşam alanını ifade eden Lebensraum gibi sınırları oldukça geniş olabilecek bir kabulde yer almaktadır. Hayat alanı ile birlikte fiziksel ve insani kaynaklar da bir devletin başarısı için önemli addedilmektedir. Özellikle küresel veya bölgesel güç olma hevesi bulunan ülkeler için bir yaşam alanının güvence altına alınması, savaş dâhil olmak üzere, bir dizi yöntem kullanılarak ülkenin genişletilmesine neden olmaktadır.⁷

Rudolf Kjellen Jeopolitiği yorumlarken, coğrafi oluşum veya mekân içerisinde devletin bilimsel olarak tetkik edilmesi ifadesini kullanmaktadır. Bu bağlamda Jeopolitika, devletin varlığının doğa kanunları ve insanların davranışları açısından araştırılması ve değerlendirilmesidir. Haushofer'a göre ise Jeopolitika, coğrafi bölgenin ve tarihsel gelişmelerin etkisi altında değişen politikanın devletin üzerinde yaşadığı toprak parçası ile

---

⁵ İLHAN, Suat, Jeopolitik Kavramı ve Unsurları, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt 8, Sayı 4, s. 318-322

⁶ TEZKAN, Yılmaz, Jeopolitikten Milli Güvenliğe, Ülke Kitapları, Mart 2005, İstanbul, s.19

⁷ ÇAKMAK, Cenap, ÖZTÜRK, Ahmet, Editör Hasret ÇOMAK, Dünya Jeopolitiğinde Türkiye, Jeopolitik, Soğuk Savaş Sonrası Avrasya Ve Uluslararası İlişkiler Teorileri, Hiperlink Yayınları, Temmuz 2011, İstanbul, s.215

ilişkisinin incelenmesidir. Yine Haushofer'a göre Jeopolitika, yeryüzündeki ilişkilerin siyasi gelişmelerle olan bağlantısının araştırılmasının bilimi olarak tanımlanmaktadır.⁸

İlk Jeopolitik teorilerden olan Kara Hâkimiyet teorisini ortaya atan Halford J. Mackinder, Jeopolitika bilimi ile ilgili esas görüşlerini İngiliz Kraliyet Coğrafya Cemiyetine sunduğu Tarih Coğrafya Mihveri adlı tebliğde açıklamıştır. Bu sunum bazı araştırmacılar tarafından Jeopolitika'nın temel çalışması olarak kabul edilmektedirler. Bu sunumda Mackinder, siyasi coğrafya çalışmalarından esaslar çıkararak jeopolitiğin gelecekteki bilimsel gelişimi için bir çerçeve ortaya koymuştur.⁹

Jeopolitik yaklaşım içerisinde yer alan, hatta jeopolitiği oluşturan önemli parçalardan birisi olan, Mackinder'in "Kalpgah" (Heartland-Stratejik Merkez Bölgesi) doktrini dikkat çekicidir. Mackinder'in Jeopolitik stratejisinde, Kalpgah olarak tanımlanan; Doğu Avrupa ile Sibirya üzerinden Rusya ve Orta Asya'yı kucaklayan kıta aşırı devasa Avrasya toprak kitlesinin denetim altına alınması söz konusudur. Kalpgah, Asya ve Afrika'nın geri kalanıyla birlikte, Dünya Adası'nı oluşturmaktadır. Kalpgah'ın kendisi denize erişemezliği ile tanımlanmaktadır. Mackinder'e göre, deniz kuvvetlerinin hâkimiyeti yerini kara kuvvetlerinin belirleyiciliğine bırakacak bu durum yeni bir Avrasya çağına neden olacaktır. Kara ulaşımının ve iletişimin gelişmesi, kara kuvvetlerinin nihayet deniz kuvvetlerine rakip çıkarması anlamına gelmiştir. Bu yeni Avrasya Çağı'nda Kalpgah'a hakim olan, eğer aynı zamanda modern bir donanmaya sahip olursa, denizcilik dünyasını; yani Britanya ve ABD imparatorlukları tarafından kontrol edilen dünyayı da arkadan çevreleyebilecektir.¹⁰

Alanın en önemli isimlerinden bir diğeri olan Amiral Alfred T. Mahan ise, "Tarihin Akışı Üzerinde Deniz Gücünün Etkisi" adlı 1890 yılında basılan eserinde; dünya hakimiyeti

⁸ ARI, Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, MKM Yayıncılık, Nisan 2013, Bursa, s.183

⁹ İŞCAN, İsmail Hakkı, "Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s. 47-79

¹⁰ SANDIKLI, Atilla, Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:27, İstanbul, 2011, s.3, www.bilgesam.org

kurmada bütün tarih boyunca en etkin rolü deniz gücünün oynadığını ileri sürmüştür. Ülkede refah ve emniyeti mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarmak ve dünya gücü olmanın yolunun deniz hâkimiyetinden ve deniz ulaşım yollarını kontrol etmekten geçtiğini vurgulamıştır. 17. yüzyıl ortasından yüzyılın sonuna kadar, İngiliz deniz gücünün doğuşu ve gelişimini anlattığı eserinde denizde güç kazanmak isteyen bir milletin sahip olması gereken altı özellik üzerinde durmuştur. Bunlar; coğrafi konum, fiziki olgunluk, arazi genişliği, nüfus, halkın ve yönetimin karakteridir. Mahan'ın temel tezi ise; deniz gücü ile kara gücü arasındaki mücadele, bir ülkenin denizden kuşatılmasının ona karşı yenilmez bir kara ordusu çıkarmaktan daima etkili olduğu üzerine kurulmuştur.¹¹

Jeopolitiğin disiplin içerisindeki diğer yaklaşımlar gibi tarihsel ve kavramsal bir değişim seyri, devlet olgusuna ilişkin bir bakışı olduğu gibi bunların yanı sıra dünya siyasetinin coğrafya eksenli olarak kurgulanması biçimlerini merkeze alan bir yaklaşım olma hususiyeti bulunmaktadır. Jeopolitiğin ilgi alanına giren ve kapsamını oluşturan bu hususlar, bizatihi jeopolitiği niteleyen üç farklı yaklaşımı gündeme getirmektedir. Bunlardan birincisi zaman-coğrafya ilişkisinden hareketle, birbiri ile paralel olarak geliştirilen, organik devlet teorisinden beslenen klasik jeopolitiktir. İkincisi ise Soğuk Savaş döneminde ulusal güvenlik ve ulusal çıkar kavramlarının şekillendirdiği neo-klasik jeopolitik yaklaşım ile kesişen ideolojik jeopolitiktir. Üçüncü olarak dünya siyasetini sebep-sonuç bakımından etkileyen, bu bağlamda vazgeçilmez, değişmez bir olgu olarak konumlanan coğrafyanın, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki statüsünü tenkit eden eleştirel jeopolitik yaklaşımıdır.¹²

Sınır Sorunu ve Jeopolitik İlişkisi

Uluslararası ilişkilerde sınır olgusu coğrafya ile doğrudan ilişkili bir husustur. Coğrafya temelli sınır olgusu aynı zamanda, devletlerin politikalarının iç politika-dış politika

---

¹¹ GÜNDOĞDU, Abdullah, www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/105.pdf, s.153 (24.04.2014)

¹² KARDAŞ, Şaban, BALCI, Ali, Uluslararası İlişkilere Giriş, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s.340

olarak tasnif yapılmasına da imkân sağlamaktadır. Sınır olgusu ile diğer devletlerden alan ve politikalarını ayıran devletler, diğer devletlerin ve aktörlerin de muhataplığına sahip olmaktadır. Bir muhataplık eksenini oluşturan coğrafya, sınır ve coğrafi sınırlar içerisinde yer alan unsurlar, devletlerin birbirlerine karşı politika üretim araçlarının odağında yer almaktadır.

Coğrafya, sınır ve coğrafyanın sahip olduğu ekonomik, politik değere sahip yeraltı–yerüstü varlıklarının kesişimi, jeopolitika kavram ve olgusunu var kılan önemli unsurlardır. Bu hususlar aynı zamanda jeopolitiği sınır sorunu ekseninde de irdelenir kılmaktadır. Zira başta coğrafyanın bizatihi kendisi, devletlerin sınırları içerisinde sahip olduklarını korumaları hayati bir husus iken, devletlerin diğer devletlerin sahip olduklarını elde etmeye çalışmaları, arzu etmeleri de jeopolitik perspektif tarafından bir başka hayati husus olarak kabul edilmiştir. Nitekim Ratzel’in devletleri canlı bir organizma olarak tanımlaması, canlı bir organizma olarak ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olduğunu vurgulaması, bunun da genişleme ile mümkün olacağını ifade etmesi¹³ mahiyet itibariyle bir devletin diğer devletin sınırlarının ihlalini öngören jeopolitik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın Nazi Almanya’sında “hayat sahası” olgusuna ilham olması¹⁴ aynı şekilde Karl Haushofer’in coğrafya, hakimiyet eksenli jeopolitik çalışmalarının pratik uygulama zemini bulması¹⁵ jeopolitik sınır ilişkisinin reel sonuçlarının boyutunu ve potansiyelini göstermektedir.

Gerek Mackinder’in Kara Hakimiyeti’ni, gerek Mahan’ın Deniz Hakimiyeti’ni ve gerekse Spykman’ın kenar kuşak hakimiyetini ön plana çıkaran “hakimiyet teorileri” de sınır olgusu ile birebir ilişkili yaklaşımlardır. Jeopolitik yaklaşımlar salt neden sonuç ilişkisini izah

---

¹³ DEMİRAY, Muhittin, İŞCAN İsmail Hakkı, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kuramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 21, Ağustos 2008, s.148

¹⁴ YILMAZ, Sait, Jeopolitik ve strateji, İstanbul Aydın Üniversitesi Ulusal Güvenlik ve strateji Uygulama ve Araştırma Merkezi, [http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI(3a4a).pdf) (Erişim tarihi 24.04.2016)

¹⁵ O’HARA, Sarah L., “Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control of Caspian” The Geopolitics of Resource Wars: Resource Dependence, Governance and Violence, Frank Cass Published, Edited by Philippe Le Billion, New York, 2005, s.144

eden teori olmakla sınırlı kalmamışlar aynı zamanda, zaman zaman pratik uygulama imkânı bulan bir politik kılavuz haline de dönüşmüşlerdir. Karl Haushofer'in Nazi Almanya'sına ilham olan ve diğer ülkelerin sınır ihlali ile işgaline dönüşen yaklaşımları önemli bir örnektir. Bu bağlamda önemli bir diğer örnekte Alfred T. Mahan'dır. Aynı zamanda amiral olan Mahan'ın denizler üzerinden ileri sürdüğü yaklaşımlarda başta ABD olmak üzere İngiltere, Rusya, Japonya gibi ülkelere dikkate alınacak ölçüde ilgi çekici bulunmuştur.¹⁶ Coğrafya eksenli sorunların diğer sorunların da temelinde yer aldığını belirten Brzezinski'nin coğrafyanın bu belirleyiciliğinin hala devam ettiğini vurgulaması Jeopolitiğin günümüz konumu hakkında önemli bir değerlendirmedir.¹⁷

Jeopolitik yaklaşımlar kimi coğrafi alanları jeopolitik açıdan önemli alan olarak tanımlamakla, belirtilen alandaki, coğrafyadaki ülkeleri bir cihette hedef haline getirmektedirler. Bu durum ülkelerin sınır güvenliklerine ilişkin tehdit boyutunu artırmaktadır. Jeopolitikanın hedef gösterdiği alana sahip olmanın ilk adımı bir diğer ülkenin sınırını ihlal etmekle başlamakta, sınırları içerisine dahil ederek, kendi sınırlarını değiştirmekle devam etmektedir.

Jeopolitika coğrafi hâkimiyet eksenine inşa edilmiş pratik karşılığı olan teorik bir alandır. Jeopolitika için coğrafya kadar hakimiyet de önemlidir ve ikisi birbirinin mütemmim cüzüdür. Dolayısıyla coğrafyaya hakimiyet esastır. Jeopolitika “sınırsız”, hakimiyet boşluğu olan yani kaos içerisinde bir coğrafya öngörmemektedir. Irak ve Suriye coğrafyasında mevcut durumda fiilen sınırların kalkmış olması ve bölgedeki hâkimiyet olgusunun deforme olmuş olması jeopolitiğin amaçladığı bir sonuç değildir. Jeopolitik amaçlarla bölgedeki hadiselere müdahil olan aktörlerin kullanmış oldukları politik ve askeri araçlar neticesinde ortaya çıkan

---

¹⁶ İLHAN, Suat, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, s.34

¹⁷ BRZEZINSKI, Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005, s.60

tablonun, yakın tarihte jeopolitik amaçlarla atılan adımlardan daha farklı olduğu müşahede edilmektedir.

Ortadoğu'da Sınır Sorunları Süreci

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla Ortadoğu'da irili ufaklı birçok devlet ortaya çıkmıştır. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, bölge dışı aktörlerin etkinliği ve çıkar tanımlamaları doğrultusunda şekillenen sınırlar ile birlikte bölge halkı yeni sorunlarla yüzleşmek zorunda kaldığı gibi, bir kısım mevcut ve potansiyel sorunların da büyümesine ve kronik hale dönüşmesine neden olmuştur. Her iki dünya savaşının sonuçlarının oluşturduğu küresel yapı, sistemin bir parçası olan Ortadoğu Bölgesi'ni de doğrudan etkilemiştir. Bölge bir yandan bağımsızlığını yeni elde eden, diğer bir ifadeyle bağımsızlığı verilen ülkelerle tanışırken; diğer taraftan da jeopolitik kaygıların ve kavgaların yoğun olduğu Soğuk Savaş döneminin başat iki aktörü olan SSCB ve ABD arasındaki kutuplaşmadan payına düşeni de almıştır. Soğuk Savaş dönemi mücadelesinin önemli argümanlarından biri olan jeopolitika olgusu ile Ortadoğu Bölgesi, soğuk veya sıcak alanı haline dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin mütebakisi topraklar üzerinde varlık bulan Suriye ve Irak, biri Fransız diğeri İngiliz mandası altında kalan iki önemli Ortadoğu ülkesidir. Baas ve otoriter rejimler geleneğiyle muhatap olan iki ülke; siyasi tarihi, politik ve ideolojik öyküleriyle birbiri ile benzeşmektedir.¹⁸ Ortadoğu ülkelerinin kader örgülerinin benzerliği sadece iç politik yapı ile sınırlı kalmamış, her biri etnik ve mezhep konuları gibi bölgenin geçmişten devralınan sorunları ve başta sınır sorunları olmak üzere bölgenin ürettiği diğer sorunlarla yaşaya gelmektedirler.

Irak ve Sınır Sorunu

Ortadoğu jeopolitiğinde; bulunduğu konum, sahip olduğu kaynaklar ve etnik yapısının kırılganlığı ile önemli bir alan olan Irak coğrafyası, Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra İngilizlerin

---

¹⁸ ÇAĞ, Galip, EKER, Sami, Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2(2): 57-72, s.57

hâkimiyetine girmiştir. Bağımsızlığını elde etmesinin ardından ülkenin birçok sorunu da beraberinde devralmıştır. Sınırları içerisinde ve coğrafyasının uhdesinde sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle enerjiye ihtiyacı olan, bölge içi ve dışı devletlerce, aktörlerce yakın takipte ve ilgi alanında tutulmuştur.

Irak, sınırlarının Batılı emperyalist aktörler tarafından suni olarak çizilmesi nedeniyle sürekli çatışma ve çatışma tehdidi altında olan bir ülkedir.¹⁹ Irak, Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere, tarih boyunca hep uluslararası ilginin odağında yer almıştır. Britanya, Almanya, Sovyetler Birliği, Fransa ve ABD, genelde Ortadoğu özelde ise Irak için özel politikalar geliştirmiş ve uygulamışlardır. Osmanlı sonrasına kadar tarihsel olarak Irak diye bir ülkeden bahsetmek mümkün değildir. Sahip olduğu özellikler nedeniyle egemen güçlerin odağında olan Irak, bu aktörler tarafından kurulmuş, sınırları suni olarak çizilmiş ve sürekli etki altında tutulmuş bir ülkedir.²⁰

Günümüz Irak'ını ilgilendiren Şattü'l Arap Sınır probleminin çok eskilere Osmanlılara ve İran devletlerine kadar uzanmaktadır. Modern zamana devşirilen problem bölgeyi paylaşamayan, hak iddia eden iki devlet olan İran ve Irak arasında, 1980 yılında başlayan, 8 sene devam eden, kazananı olmayan ancak iki devlet içinde yıpratıcı ve yıkıcı sonuçları olan bir savaşa neden olmuştur.

Dünyada yaşanan enerji ihtiyacının giderek artmasıyla birlikte süper güç olan ABD, bölgeyle yakından ilgilenmiştir. Bölgedeki en yakın müttefiklerinden biri olan İran'ı, 1979'da yaşanan devrimle birlikte kaybetmesi alternatif bir jeopolitik alan olan Irak ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Irak-ABD yakınlaşmanın yanı sıra soğuk savaşın sona ermesiyle küresel jeopolitik dengenin bozulması Ortadoğu'nun jeopolitik eksenli yapısını da dağıtacak süreci başlatacak olan bir adımla bölgeyi karşı karşıya bırakmıştır. Bu Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimidir. Bu girişimin başarılı olması bölgenin jeopolitik yapısını değiştireceği kaçınılmaz olacağı gibi, tersine dönen sonuçları itibariyle de bir başka jeopolitik etki ortaya çıkarmıştır. Kuveyt'in işgal edilmesi sonrası ABD'nin ve Dünya'nın tepkisi büyük olmuştur. Oluşturulan

---

¹⁹ AKBAŞ, Zafer, "Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri" "Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri" International Journal of Academic Social Science Studies, August 2012, Volume 5, Issue 4, p. 319-332, s.323

²⁰ AKBAŞ, Zafer, Irak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye, Barış Kitap, Ankara, 2011, s.2

koalisyon kuvvetleriyle birlikte Irak'a müdahale edilmiş, Kuveyt işgalden kurtarılmıştır. Yaşanan savaşlar ve işgal Irak'ı ekonomik, siyasi ve askeri olarak güçsüzleştirdiği gibi, bölge jeopolitiğini etkileyen, günümüze kadar uzanan ve günümüzde de Suriye ve Irak arasında sınır-sız-lık sorununa dönüşmek suretiyle bir başka jeopolitik değişime neden olmuştur.

2003 yılında yaşanan Irak'ın işgaliyle; Irak'ta iktidar ve bölgede de dengeler değişmiştir. ABD'nin önderliğindeki koalisyon Saddam Hüseyin rejimini devirmiş ama bununla birlikte ülke içinde birliği sağlayamamıştır. İşgal sonrası geride yüzbinlerce ölü, çökmüş bir altyapı, istikrarsız bir ekonomi, dağılmış bir siyaset, ağır yaralı bir ordu, kontrolü olmayan sınırlar kalmıştır. Sünniler, Şiiler ve Kürtler arasındaki ayrılıklar derinleşmiş, terör örgütleri ülkeye yerleşmiş durumdadır.

Bölgenin kaotik yapısı, terör örgütlerinin hareket alanı bulmasına ve devlet dışı aktörlerce, daha önce alışılmadık sonuçlar oluşturulmasına neden olmuştur. DEAŞ terör örgütünün yaptığı eylemler ve Musul'u ele geçirmesi bu bağlamda dünyada çok ses getirmiştir. Musul, Tikrit, Felluce, Telafer gibi şehirleri ele geçiren DEAŞ, Irak sınırlarını altüst etmiştir. Zaman zaman ele geçirilen şehirler el değiştirmekte ve sahip olunan sınırlar günden güne değişmektedir. Siyasi olarak derin ayrılıklar olan Irak'ta, DEAŞ ile birlikte bölünme senaryolarının gerçekleşme ihtimali artmıştır. Münhasıran Suriye'de ve Irak-Suriye ekseninde yaşanan hadiseler birlikte değerlendirildiğinde, Irak'ın ulusal sınırlarından söz etme imkanının kalmadığı müşahede edilmektedir.

Kürt guruplar, Irak'ta ABD'nin en güçlü müttefiki durumuna gelmiştir. Kuzey Irak'ı tamamen elinde tutan Kürtlerin, merkezi hükümetle kıyaslandığında, düzenli bir ordusu ve güçlü bir ekonomisi bulunmaktadır. Kendi ayakları üzerinde durabilen Kürtler, sınırlar noktasında da kendi sınırlarını kendileri kontrol etmektedirler. Ayrıca Merkezi Hükümet'in aleyhine kontrol ettikleri bölgeleri genişleterek varlıklarını güçlendirmektedirler.

Bölgede yaşanan güvenlik problemleri uluslararası petrol şirketlerini de olumsuz etkilemektedir. Irak petrolünün çıkarılması ve taşınmasındaki sıkıntılar; enerjiye bağımlı ülkeleri etkilemektedir. Uluslararası kamuoyu, Irak'ta yaşananlara kayıtsız kalamamaktadırlar.

Suriye Sınır Sorunu

Birinci Dünya Savaşı sonrası Fransız kontrolünde uzun yıllar geçiren Suriye, bağımsızlığını kazandıktan sonra Mısır Arap Cumhuriyeti ile 1958 yılında birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Üç yıl süren bu birleşmeden sonra iki ülke ayrılmışlardır. Suriye, Altı Gün Savaşları'nda, Jeopolitik öneme sahip Golan Tepeleri'ni kaybetmiş ve İsrail daha sonraları bu tepeleri ilhak etmiştir. Golan Tepeleri iki ülke arasında uzun yıllardır bir sınır sorunu olarak varlığını devam ettirmektedir.

Suriye, petrol ve su zengini olmayan, ama bölge dengeleri açısından jeopolitik ve jeostratejik önemi olan ve bu sayede Arap dünyasında önemli yeri olan bir ülkedir. Suriye Lübnan siyasetinde çok önemli bir aktördür. İsrail'e karşı İran ile aynı safta yer almaktadır. Soğuk Savaş yıllarından beri Moskova ile köklü ilişkiler geliştirmiştir. Suriye, Rusya'nın Akdeniz'deki tek üssü olan Tartus'a ve büyük önem verdiği Lazkiye limanlarına ev sahipliği yapmaktadır. Birbirlerini stratejik ortak olarak tanımlayan Şam ve Tahran, Hizbullah'ın da en büyük destekçisi konumundadırlar.²¹

Arap Baharı ile birlikte Suriye'de kriz önce iç savaş halini almış, devamında ülke sınırlarının ötesinde sonuçlar doğuracak, bölgesel düzeyde bir anlaşmazlığa, nüfuz ve çıkar mücadelesine dönüşmüştür. Küresel ve bölge dışı aktörlerin müdahil olması sorunu daha karmaşık ve kaotik hale dönüştürmüştür. Gelinen noktada sorunun özellikle göç konusu olmak üzere, Avrupa ekonomi ve demografisi ile doğrudan ilişkilendirilir hale gelmesi sorunun dönüşümü açısından dikkat çekicidir. Bölge ülkelerinden Türkiye'nin güvenliğini

---

²¹ DOSTER, Barış, Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler, Ortadoğu Analiz, Kasım 2013, Cilt:5, Sayı:59, s.24

tehdit eden, Lübnan'ın istikrarını zedeleyen kriz, Körfez ülkelerinin İran kaynaklı kaygılarını artırırken, Tahran'ı Arap dünyasındaki tek müttefikini kaybetme olasılığı ile karşı karşıya bırakmıştır. İran'ın Bağdat-Şam-Hizbullah hattındaki Şii jeopolitiği, doğrultusunda krize Esad rejimi yanında müdahil olması Körfez ülkelerini rahatsız etmiştir.²²

Yaşanan ölümler, göçler ve bölgedeki istikrarsızlık, Suriye'deki krizi dünyanın gündemine taşımıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin rakamlarına göre; 60 milyon insan savaşlar nedeniyle evlerini terk ederek mülteci durumuna düşmüştür. Suriye'de yaşanan iç savaş neticesinde 11 milyon kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu rakamın 4 milyonu başta Türkiye olmak üzere Ürdün, Lübnan ve Irak gibi ülkelere sığınmıştır. Ortadoğu'daki katliamdan kaçan, Akdeniz ve Ege Denizi üzerinden Avrupa kıtasına illegal yollarla geçen mülteci sayısı 27 Kasım 2015 tarihi itibariyle 868 bin kişidir. Yine aynı tarih itibariyle boğularak hayatını kaybeden mülteci sayısı 3551 kişidir.²³

Suriye'de yaşanan gelişmelerin ortaya çıkardığı tabloda birçok bölgesel ve uluslararası aktör krize müdahil durumdadır. Rusya'nın Suriye'deki iç savaşı, Jeopolitik güç projeksiyonu yapabileceği bir alan olarak gördüğü, tutum ve politikalarını bu bağlamda belirlediği değerlendirilmektedir. Mısır, Tunus ve en önemlisi Libya'da yaşanan askeri müdahalelerde oldukça etkisiz kalan ve NATO'nun bölgede artan etkinliği, Moskova üzerinde bir tehdit algısı oluşturmuştur. Rusya, Suriye'ye kendi coğrafyasında askeri ve lojistik desteğin yanı sıra Birleşmiş Milletler nezdinde de diplomatik destek vermekten kaçınmamıştır.²⁴

Suriye'ye jeopolitik hinterlandı olarak gören ve bu nedenle çok önem veren İran, kendi askerleriyle birlikte Esad'a alenen destek vermekten çekinmemektedir. Çatışmalarda birçok İran askerinin öldüğü kamuoyu nezdinde gündeme gelen bir husustur. Hizbullah,

²² SANDIKLI, Atilla, SEMİN Ali, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 52, Kasım 2012, s.25

²³ BAYRAKLI, Enes, KESKİN, Kazım, Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi, SETA Analiz, Kasım 2015, Sayı:143, s.8

²⁴ ULUTAŞ, Acun, KANAT, Kılıç Buğra, ACUN, Can, Sınırları Aşan Kriz Suriye, SETA Analiz, Mart 2015, Sayı:120, s.15

İran'dan aldığı destekle Suriye'deki çatışmalarda Esad'ın yanında yer almıştır. Büyük pencereden bakıldığında Rusya, İran, Çin; Suriye'de Esad'ın iktidarda kalıp mevcut sınırları koruması için tam destek vermişlerdir. Esad rejiminin elinde Şam, Lazkiye ve Tartus gibi yerleşim yerleri bulunmaktadır.

Esad rejiminin karşısında ise ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin desteklediği Özgür Suriye Ordusu bulunmaktadır. İdlib ve Halep şehirlerinde etkin olan Özgür Suriye Ordusu'nun yanında; DEAŞ'ta Rakka Deyr Ez-zor gibi şehirleri elinde tutarak Suriye'de bir diğer etkin güç konumundadır. PKK tarafından kurulan ve politik ve askeri olarak desteklenen PYD, Kürt güçleri içinde ve Suriye özelinde en güçlü taraflardan biridir. Başta ABD ve Rusya olmak üzere birçok aktör tarafından desteklenen PYD, Türkiye tarafından bir terör örgütü olarak tanımlansa dahi gün geçtikçe güçlenerek yeni jeopolitik alanları denetimine almaktadır. Bu durum Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit etmekte kalmayıp; Suriye'nin ulusal bütünlüğüne de zarar vermektedir.

Suriye özelinde başta PYD olmak üzere, DEAŞ gibi örgütlerin büyük toprak kazanımlarıyla sınırların hızla değiştiği görülmektedir. Bu durum jeopolitik açıdan önemli olan yerlerin el değiştirmesi sonucunu doğurmaktadır. İrili ufaklı birçok örgütünde bulunduğu ülkede, sınırlar sürekli değişmektedir. Değişmeyen şey ise Suriye'de çatışma halinde bulunan taraflar üzerinden bir çıkar mücadelesidir.

Sonuç

Askeri güç seçenekleri tarihin her döneminde her zaman masada ve sahada olmuştur. Soğuk Savaş döneminde jeopolitik çatışmalar ana gündemi oluşturmaktaydı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber, jeopolitik rekabet, yerini ekonomik ve ticari rekabete bırakmıştır denilebilir. Ancak çok kutupluluğun güçlenmeye başladığı günümüzde jeopolitik çatışma tekrar gündemin ana konularından biri olmaya başlamıştır.

Irak'ın işgali ve Suriye'de yaşanan iç savaş ile Arap Baharı, jeopolitik konum dolayısıyla sınırların, bölgesel ve küresel istikrar için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Yaşanan göçler, savaşlar, yönetim değişiklikleri ile sınır değişiklikleri Ortadoğu ülkelerinin jeopolitik önemini tekrardan gündeme taşımıştır. Irak ve Suriye'nin sınır bütünlüğü ve tekrardan istikrarı yakalaması, ülke içi yapıların kendi çıkarları doğrultusunda tekrardan düzenlenmesi nerdeyse imkansız denebilecek kadar zor görünmektedir. Anılan aktörlerin yeniden istikrara kavuşmasından öte, bölünmesi, sınırlarının değişmesi daha muhtemeldir. Bu sonuca iç ve dış aktörlerin çıkar çatışmaları neden olmaktadır.

Suriye ve Irak'ta yaşanan krizler gösteriyor ki bu iki ülkede yaşanan derin çatışmalar sınırları tehdit etmektedir. Bu tehdidin boyutları komşu ülkelerin ve bölge ülkelerinin güvenliğini de kapsar boyuta dönüşmüştür. Avrupa'ya yaşanan mülteci akımıyla birlikte, ekonomik dev siyasi cüce olan Avrupa Birliği de ekonomik ve siyasi güvenliğini tehdit altında görmektedir.

Suriye ve Irak örnekleri jeopolitik özellikleri nedeniyle günümüzde yaşanan sınır sorunları; ekonomik, siyasal ve sosyal istikrarı bozmaktadır. Soğuk Savaş'ın üzerine inşa edildiği jeopolitik mücadele ve buna bağlı olarak jeopolitik eksenli yaklaşımlar, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ikincil konuma çekilmişken, anılan örneklerden de anlaşılacağı üzere tekrar birincil meseleler haline dönüşmüştür.

Arap Baharı ile başlayan süreç, Suriye ve Irak'ı da içine alan bir sınır-sızlık sorununa dönüşmüştür. Anılan sorun ABD, Rusya ve İran dışında onlarca aktörü içine almıştır. Rusya, Suriye'de Soğuk Savaş sonrası Batı'ya karşı en büyük meydan okumayı gerçekleştirmektedir. Rusya'nın gerek Gürcistan ve gerekse Ukrayna politikaları da bu meydan okumanın bir parçası olmuştur. Jeopolitik kaygılarla atılan adımlarla coğrafi sınırlar değişmektedir. Bölgesel ve küresel aktörler, bölgesel çıkar çatışmalarını jeopolitik hesapların gölgesinde sürdürmektedir. Irak ve Suriye'deki çatışmalar ve alan hakimiyetine yönelik gayretler

jeopolitikayı gün geçtikçe zamanın rağbet gören olgusu haline dönüştürmeye devam etmektedir.

Kaynakça

- AKBAŞ, Zafer, “Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri”, *International Journal of Academic Social Science Studies*, August 2012, Volume 5, Issue 4, p. 319-332, s.323
- AKBAŞ, Zafer, *Irak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Barış Kitap, Ankara, 2011
- ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayıncılık, Nisan 2013, Bursa
- BAYRAKLI, Enes, KESKİN, Kazım, *Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi*, SETA, Analiz, Kasım 2015, Sayı:143
- BRZEZINSKI, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005
- ÇAĞ, Galip, EKER, Sami, *Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2(2): 57-72
- ÇAKMAK, Cenap, ÖZTÜRK, Ahmet, Editör Hasret ÇOMAK, *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye, Jeopolitik, Soğuk Savaş Sonrası Avrasya Ve Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Hiperlink Yayınları, Temmuz 2011, İstanbul
- DEMİRAY, Muhittin, İŞCAN İsmail Hakkı, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kuramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 21, Ağustos 2008, s.141-170*
- DOSTER, Barış, “Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler”, *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2013, Cilt: 5, Sayı: 59, s.23-30
- GÜNDOĞDU, Abdullah, www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/105.pdf, (24.04.2014)
- HASANOV, Ali, *Jeopolitik*, Babıali Kültür Yayıncılığı, Ekim 2012, İstanbul
- İLHAN, Suat, *Jeopolitik Kavramı ve Unsurları, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*, Kış 2002, Cilt 8, Sayı 4, s.318-322
- İLHAN, Suat, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005
- İŞCAN, İsmail Hakkı, “Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s.47-79
- KARDAŞ, Şaban, BALCI, Ali, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014
- O’HARA, Sarah L., “Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control of Caspian” *The Geopolitics of Resource Wars: Resource Dependence, Governance and Violence*, Frank Cass Published, Edited by Phlippe Le Billion, New York, 2005, s.138-160
- SANDIKLI, Atilla, *Jeopolitik ve Türkiye Riskler ve Fırsatlar*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:27, İstanbul, 2011, www.bilgesam.org
- SANDIKLI, Atilla, SEMİN Ali, “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 52, Kasım 2012*
- TEZKAN, Yılmaz, *Jeopolitikten Milli Güvenliğe, Ülke Kitapları*, Mart 2005, İstanbul
- ULUTAŞ, Acun, KANAT, Kılıç Buğra, ACUN, Can, *Sınırları Aşan Kriz Suriye*, SETA Analiz, Mart 2015, Sayı:120
- YILMAZ, Sait, *Jeopolitik ve Strateji*, İstanbul Aydın Üniversitesi Ulusal Güvenlik ve strateji Uygulama ve Araştırma Merkezi, [http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI(3a4a).pdf) (24.04.2016)

81	PROF. DR. İSMAIL ÖZÇELİK KLASİK OSMANLI ÇAĞI TAŞRA TEŞKİLATI BAĞLAMINDA HALEP EYALETİ'NİN İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK TARİHİNE DAİR BAZI TESPİTLER	943
82	EJDER OKUMUŞ MUHAMMED YÂSİR OKUMUŞ II. ULUSLARARASI ORTA DOĞU SEMPOZYUMU	959
84	YRD. DOÇ. DR. ŞAHİN DOĞAN MEDYANIN BOŞANMAYA ETKİSİ	979
85	YRD. DOÇ. DR. ŞAHİN DOĞAN MEDYANIN AİLE ÜZERİNE ETKİLERİ (ÇANKIRI ÖRNEĞİ)	989
86	HASAN YAYLI AHMET FIRINCI TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCENİN DEĞİŞİMİ	1001
87	HASAN YAYLI "ORTADOĞU'DA PETROLSÜZ OLMAK": ÇEVRESEL GÜVENLİK VE ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASININ GELECEĞİ	1019
88	UFUK BIRCAN FOUCAULT'DA ORYANTALİZM VE İRAN DEVRİMİ	1029
89	PH.D. AKIF MARIFLI BÜYÜK DEVLETLERİN ORTA DOĞU SİYASETİNDE TERÖR KAVRAMINDAN	1041
90	PROF. DR. MEHMET EVKURAN ORTADOĞU'DA YÖNETİM KÜLTÜRÜ SORUNU VE İSLAMCILIK -MUHAFAZAKÂR SİYASET VE İSLAMCILIK ÜZERİNE TEZLER	1051
91	RESUL AY KIZILBAŞ-ALEVÎ VE EHL-İ HAK İNANÇ GRUPLARININ DİNSEL KİMLİĞİNE YÖNELİK TARTIŞMALARA BATINIYYE/İSMAILİYYE ÜZERİNDEN YENİDEN BAKMAK	1059
92	DOÇ DR. ELİFE HATUN KILIÇBEYLİ DEVLET VE EGEMENLİK : SURİYE İÇ SAVAŞI VE RUSYA DAVETİNİN ANALİZİ	1069
93	İSMAIL YAŞAR SEZGIN ERDEM ZAFER UZUN İŞİD VE EL NUSRA TERÖR ÖRGÜTLERİNİN ULUSLARARASI GÜVENLİK VE SOSYOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI	1079

94	DEMET KONUR SALIH TOPRAK ORTADOĞU'DAKİ ÖZGÜRLÜK SORUNUNUN BATI VE İSLAM SİYASET FELSEFESİ TEMELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	1095
95	DOÇ. DR. RAFET METİN SULTAN SELİM VE ŞAH İSMAİL BAĞLAMINDA, OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	1105
96	SÜLEYMAN ÖZBEK ORTA-DOĞU'NUN ŞEKİLLENMESİNDE ROL OYNAYAN MOĞOL İSTİLASI VE KARŞI İTTİFAK ÇABALARI (HAREZMŞAH-SELÇUKLU-EYYUBİ)	1117
97	BAYBARSHAN ALI KAZANCI NAZAN ŞAHBAZ KILINÇ ÖZNUR ERMEZ SON YILLARDA İRAN VE İRAK'TA YAŞANAN KÜRESEL ENERJİ SORUNLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ	1127
98	DOLUNAY ŞENOL RAMAZAN ATIM YASADIŞI GÖÇ VE TÜRKİYE	1129
99	Adnan Karaismailoğlu DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARININ DEVLETLER ARASI SİYASETE ETKİSİ	1151
100	Cengiz DİNÇ İrem TUNÇOL 2003-2015 DÖNEMİNDE İRAK VE SURİYE'DE YAŞANAN ÇATIŞMALARIN VE TERÖRÜN GÖÇ ÜZERİNE ETKİSİ	1155
101	Dr. Masoud Gouhar دور القرآن في محاربة الإرهاب في الشرق الأوسط	1177

JEOPOLİTİKAYI ORTADOĞU'DA SINIR SORUNU ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK: IRAK VE SURİYE ÖRNEKLERİ

Zafer AKBAŞ¹, Ahmet Hüsrev ÇELİK², Şahin ÇAYLI³

ÖZET

Ortadoğu'da savaşlar ve çatışmalar; yüz binleri aşan can kayıpları, milyonları aşan göçler, değişen sınırlar, değişen-değişemeyen rejimler, yeni aktörler, yenilenen aktörler, bölgesel terörün yanı sıra artık Avrupa başkentlerini de hedef alır hale gelen terör, uzak coğrafyalardan harekete geçerek bölgeye hareket eden ve bölgede karşı karşıya gelen bölge dışı aktörlerin askeri unsurları, ekonomik ambargolara kadar uzanan askeri ve politik gerginlikler ile birlikte gün geçtikçe yoğunluğunu ve yaygınlığını artırarak devam etmektedir.

Savaşlar ve çatışmalar sürecinin arka planında küresel sistemin bölge üzerinde yeniden yapılandırma sürecinin işlediği gözlemlenmektedir. Rusya ve ABD gibi büyük aktörlerin bölgesel yeniden rekabeti, jeopolitik ve jeostratejik hesaplar üzerinden yeniden *gündemin üst sıralarına taşınmaya başlamıştır. Dünya sisteminin dinamiklerindeki bu hızlı değişim ve dönüşüm jeopolitikanın önemini tekrar artırmıştır.*

Enerji kaynakları üzerindeki çatışmalar, etnik ve dini temelli çatışmalar, sınır sorunları, bölgesel rekabet gibi unsurlar günümüz uluslararası sisteminin görünür meseleleri haline dönüşmüş olup, temelde jeopolitik *çıkarcı çatışmalarının birer yansımaları* olarak ifade edilebilir. Bütün bu sorunların yeniden güçlü bir şekilde ortaya çıkışı, Soğuk Savaş sonrası öneminin görece azaldığı dillendirilen jeopolitik boyutun da yeniden önemli bir çıkar meselesi olarak ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Çalışmada uluslararası sistemin genel görünümündeki sorunlardan biri olarak sınır sorunu üzerine odaklanılmıştır. Uluslararası sistemde yaşanan jeopolitik dönüşümün önemli bir izdüşümü sınır sorunlarıdır. Ortadoğu'da 20.

yüzyılın başında büyük aktörler tarafından suni bir şekilde çizilen sınırlar, bir yüzyıl sonra yeniden çizilmek istenmektedir. Temeli Sykes Picot Antlaşması ile atılan bu günkü Ortadoğu ülkelerinin sınırları yerel, bölgesel ve küresel aktörler tarafından yeniden çizilmeye çalışılmaktadır. Bu durum, Soğuk Savaş Sonrası görece önemini yitirdiği ifade edilen jeopolitikanın yeniden ve daha güçlü bir şekilde önemini ortaya koymaktadır. Anılan bu iddianın gerçekliğinin sınanması için de Irak ve Suriye örnekleri üzerinden sınır çatışması incelenmiştir. Suriye özelinde Çin, Rus ve İran ittifakına karşı ABD öncülüğündeki Batı ittifakı ve DEAŞ, PYD gibi yerel aktörlerin çatışmasının bu iddiayı doğruladığı savunulmaktadır. Benzer şekilde Irak özelinde de, yine DEAŞ, Bölgesel Kürt Yönetimi gibi yerel güçlerle, İran, Rusya gibi aktörlerin Batılı aktörlerle olan ilişkileri, çatışma ve işbirliği eksenli olarak işlemektedir. Çalışmada jeopolitik hesapların yeniden önemli hale geldiği; bölgede çıkarları bulunan aktörlerin tutumlarından hareketle, kontrol alanları oluşturmak suretiyle hesaplar yaptıkları; bu nedenle bölgesel etnik, mezhepsel, ekonomik, askeri ve politik sonuçları, sınırları yeniden düzenleyerek, jeopolitik çıkar hesaplarını gerçekleştirmeye çalıştıkları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitika, Ortadoğu, Irak, Suriye, Sınır Sorunu

RETHINKING GEOPOLITICS THROUGH THE BORDER PROBLEM IN THE MIDDLE-EAST: IRAQ AND SYRIA EXAMPLES

ABSTRACT

Wars and conflicts in the Middle-East continue to exist by increasing their prevalence and intensity with; loss of life exceeding thousands of people, mass migration in millions, changing borders, regimes that change or cannot change, new actors, renovated actors, terrorism not affecting European capitals in addition to regional terrorism, military elements of external actors who come from remote locations and face each other in the region, as well as military and political conflicts that develop as far as economic embargos.

It may be observed that the restructuring process by the global system is in action in the background of wars and conflicts. Repeated competition of super powers such as Russia and the U.S., started to move towards the higher ranks in the agenda over geopolitical and geostrategic calculations. This rapid

change and transformation in the dynamics of the global system increased the significance of geopolitics again.

While factors such as conflicts over energy resources, ethnic and religious conflicts, border conflicts and regional competition have become visible issues of today's international system, they may be expressed as reflections of conflicts of geopolitical interests. The strong re-emergence of all these issues has paved the way to the revival of the geopolitical dimension as an important issue of interests, while it was considered to have relatively declined in importance after the Cold War.

This study focused on border conflicts as a type of the issues within the general overview of the international system. Border conflicts are important projections of the geopolitical transformation experienced in the international system. The borders in the Middle-East drawn artificially by super powers in the beginning of the 20th century are now demanded to be re-drawn after a century. The borders of today's Middle-Eastern countries whose fundamentals were set by the Sykes-Picot agreement are now attempted to be re-drawn by local, regional and global actors. This situation, again and more strongly, reveals the significance of geopolitics, which was previously considered to have declined in importance after the Cold War. In order to test the reality to this claim mentioned above, border conflicts were analyzed using Iraq and Syria examples. It is argued that, in the particular example of Syria, the conflicts among the alliance of China, Russia and Iran, the alliance of the West led by the U.S., and local actors like ISIS and PYD confirm this claim. Likewise, in the particular example of Iraq, the relationships among local powers such as ISIS and the Regional Kurdish Government, actors like Iran and Russia, and Western actors were analyzed in terms of conflicts and cooperation. In this study, it was construed that, geopolitical approaches have become significant again; based on the attitudes of the actors who have interests in the region, they establish strategies to construct control areas; therefore, they aim to realize their geopolitical interest goals by re-organizing ethnic, sectarian, economic, military and political outcomes, as well as borders.

Giriş

Jeopolitika; uluslararası ilişkilerin belirleyiciliğinde zaman ve mekanın

etkinliğini ön plana çıkararak yaklaşımlarıyla, pratik hadiselerin teorik izahı noktasında önemli bir referans zemini olmaktadır. Bu kavram, uluslararası pek çok hadiseyi pratik nedenleriyle üst yapısında barındırmakta, üzerine inşaya izin veren mahiyetiyle de önemli bir altyapı oluşturmaktadır.

Literatürün yazımlarında sıkça “sistem” olarak ifade edilen, uluslararası ilişkilerin teorik altyapısını genişleten ve pratiğini belirleyen “yapıların” ortaya çıkmasına sebep olan hadiseler küresel ölçekte meydana gelmektedir. Devletlerin ekserisinin müdahil olduğu hadiseleri “küresel ölçek” olarak nitelendirmek mümkündür. Bu ölçekteki hadiselerin neticeleri de sürece dâhil olan veya olmayan bütün devletlerin yer aldığı yapıdan başlamak üzere, devletlerin iç işlerine, rejimlerine kadar uzanabilmektedir.

Jeopolitika, Soğuk Savaşın hemen öncesi dönem ve özellikle Soğuk Savaş döneminde küresel sistemin hem pratiğini şekillendirmede hem de izah etmede ana yaklaşımlar arasında yer almıştır. Soğuk Savaşın sona erdirdiği küresel yapının jeopolitik kaygılarla şekillenmiş bir yapı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda bir dönemin sonu jeopolitikaya da ara verdirmiştir denilebilir. Verilen bu ara, Arap Baharı ile başlayan sürecin, içinde sınır sorununa bağlı unsurları da kapsayan bölgesel ve küresel ölçekte bir soruna dönüşümüne kadar devam etmiştir. Suriye ve Irak eksenli sınır sorunları, bölgede kaotik bir ortam oluşturmuş; jeopolitik kaygılar kadar amaçları da tavarüs ettirmiş ABD, İran ve Rusya gibi aktörleri harekete geçirmiştir.

Özellikle Rusya'nın Kafkasya ve Karadeniz havzasında yakın dönemde birbirini takip eden politikaları dikkat çekicidir. Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a müdahalesi ardından 2014 yılında Kırım üzerinden Ukrayna ile yaşadığı krizin Jeopolitik kodları bulunmaktadır. Rusya'nın Akdeniz kıyısında yer alan Suriye'deki politikaları ve konumu da bu bağlamda jeopolitik bir eksen oluşturma, iki kutuplu dünya şartlarına zorlama mahiyeti taşımaktadır.

Kuramsal Çerçeve: Jeopolitika

Jeopolitika, 19. yüzyıl sonlarından itibaren gelişmeye başlamış ve 20. yüzyılın ilk yarısında özel bir bilim alanı haline gelmiştir. Bu süreçte Jeopolitika, akademik bir alandan ziyade dönemin devlet politikalarını planlama ve

politikacılara pratik önerilerde bulunma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve büyük ölçüde uygulamalı bir bilim alanı olarak gelişim göstermiştir. Jeopolitika, yalnızca 20. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa’da bilimin gelişmesi ve yeni politik gerçekliklerin anlaşılması ihtiyacını karşılamak üzere daha fazla gelişerek zamanla akademik bir alan haline gelmiştir.⁴ Jeopolitikanın bir yaklaşım olarak doğuşu ve gelişimi, aralarında bir kısmının aktif olarak sahada olduğu, pratikte uygulama veya uygulatma makamında bulunan *İsveçli siyasi coğrafyacı Rudolf Kjellen, Alman Friedrich Ratzel, İngiliz Sir Halford MacKinder, Fransız Vidal de la Blanche, ABD’den Alfred Thayer Mahan ve Nicholas J. Spykman* gibi düşünürlerce olmuştur.⁵

Jeopolitika, bir ülkenin veya bir bölgenin sahip olduğu yeryüzü şekillerinin, tabii zenginliklerinin ve üzerinde yaşayan insanların kültür değerlerinin diğer ülke veya bölgelerle olan ilişkilerinde oynadığı rolün etkisini, bir ülkenin dış siyasetine vereceği istikameti tespit etmek ve ortaya çıkarmak üzere belirli bir zaman dilimi için yapılan bir değerlendirmedir. Bu değerlendirme sonucunda söz konusu ülke veya bölgeye verilen anlamın genel adıdır.⁶

Jeopolitika, coğrafya eksenli devletlerarası ilişkiler ile bu ilişkilerin bir bütün olarak yine coğrafyaya yani siyasi harita üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Jeopolitika her devletin, kendi varlığının fiziksel şartlarından kaynaklanan kendine özgü ihtiyaçlarının olduğunu kabul etmektedir. Bu ihtiyaçlar arasında bir devletin halkı için bir yaşam alanını ifade eden Lebensraum gibi

4 HASANOV, Ali, Jeopolitik, Babiali Kültür Yayıncılığı, Ekim 2012, İstanbul, s.15

5 İLHAN, Suat, Jeopolitik Kavramı ve Unsurları, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt 8, Sayı 4, s. 318-322

6 TEZKAN, Yılmaz, Jeopolitikten Milli Güvenliğe, Ülke Kitapları, Mart 2005, İstanbul, s.19

sınırları oldukça geniş olabilecek bir kabulde yer almaktadır. Hayat alanı ile birlikte fiziksel ve insani kaynaklar da bir devletin başarısı için önemli addedilmektedir. Özellikle küresel veya bölgesel güç olma hevesi bulunan ülkeler için bir yaşam alanının güvence altına alınması, savaş dâhil olmak üzere, bir dizi yöntem kullanılarak ülkenin genişletilmesine neden olmaktadır.⁷

Rudolf Kjellen Jeopolitiği yorumlarken, coğrafi oluşum veya mekân içerisinde devletin bilimsel olarak tetkik edilmesi ifadesini kullanmaktadır.

Bu bağlamda Jeopolitika, devletin varlığının doğa kanunları ve insanların davranışları açısından araştırılması ve değerlendirilmesidir. Haushofer'a göre ise Jeopolitika, coğrafi bölgenin ve tarihsel gelişmelerin etkisi altında değişen politikanın devletin üzerinde yaşadığı toprak parçası ile ilişkisinin incelenmesidir. Yine Haushofer'a göre Jeopolitika, yeryüzündeki ilişkilerin siyasi gelişmelerle olan bağlantısının araştırılmasının bilimi olarak tanımlanmaktadır.⁸

İlk Jeopolitik teorilerden olan Kara Hâkimiyet teorisini ortaya atan Halford J. Mackinder, Jeopolitika bilimi ile ilgili esas görüşlerini İngiliz Krallık Coğrafya Cemiyetine sunduğu Tarihin Coğrafya Mihveri adlı tebliğde açıklamıştır. Bu sunum bazı araştırmacılar tarafından Jeopolitika'nın temel çalışması olarak kabul edilmektedirler. Bu sunumda Mackinder, siyasi coğrafya çalışmalarından esaslar çıkararak jeopolitiğin gelecekteki bilimsel gelişimi için bir çerçeve ortaya koymuştur.⁹

7 ÇAKMAK, Cenap, ÖZTÜRK, Ahmet, Editör Hasret ÇOMAK, Dünya Jeopolitiğinde Türkiye, Jeopolitik, Soğuk Savaş Sonrası Avrasya Ve Uluslararası İlişkiler Teorileri, Hiperlink Yayınları, Temmuz 2011, İstanbul, s.215

8 ARI, Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, MKM Yayıncılık, Nisan 2013, Bursa, s.183

9 İŞCAN, İsmail Hakkı, "Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s. 47-79

Jeopolitik yaklaşım içerisinde yer alan, hatta jeopolitiği oluşturan önemli parçalardan birisi olan, Mackinder'in "Kalpgah" (Heartland-Stratejik Merkez Bölgesi) doktrini dikkat çekicidir. Mackinder'in Jeopolitik stratejisinde, Kalpgah olarak tanımlanan; Doğu Avrupa ile Sibirya üzerinden Rusya ve Orta Asya'yı kucaklayan kıta aşırı devasa Avrasya toprak kitlesinin denetim altına alınması söz konusudur. Kalpgah, Asya ve Afrika'nın geri kalanıyla birlikte, Dünya Adası'nı oluşturmaktadır. Kalpgah'ın kendisi denize erişemezliği ile tanımlanmaktadır. Mackinder'e göre, deniz kuvvetlerinin hâkimiyeti yerini kara kuvvetlerinin belirleyiciliğine bırakacak bu durum yeni bir Avrasya çağına neden olacaktır. Kara ulaşımının ve iletişimin gelişmesi, kara kuvvetlerinin nihayet deniz kuvvetlerine rakip çıkarması anlamına gelmiştir. Bu yeni Avrasya Çağı'nda Kalpgah'a hakim olan, eğer aynı zamanda modern bir donanmaya sahip olursa, denizcilik dünyasını; yani Britanya ve ABD imparatorlukları tarafından kontrol edilen dünyayı da arkadan çevreleyebilecektir.¹⁰

Alanın en önemli isimlerinden bir diğeri olan Amiral Alfred T. Mahan ise, "Tarihin Akışı Üzerinde Deniz Gücünün Etkisi" adlı 1890 yılında basılan eserinde; dünya hakimiyeti kurmada bütün tarih boyunca en etkin rolü deniz gücünün oynadığını ileri sürmüştür. Ülkede refah ve emniyeti mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarmak ve dünya gücü olmanın yolunun deniz hâkimiyetinden ve deniz ulaşım yollarını kontrol etmekten geçtiğini vurgulamıştır. 17. yüzyıl ortasından yüzyılın sonuna kadar, İngiliz deniz gücünün doğuşu ve

gelişimini anlattığı eserinde denizde güç kazanmak isteyen bir milletin sahip olması gereken altı özellik üzerinde durmuştur. Bunlar; coğrafi konum, fiziki olgunluk, arazi genişliği, nüfus, halkın ve yönetimin karakteridir. Mahan'ın temel tezi ise; deniz gücü ile kara gücü arasındaki mücadele, bir ülkenin denizden kuşatılmasının ona karşı yenilmez bir kara ordusu çıkarmaktan daima etkili olduğu üzerine kurulmuştur.¹¹

Jeopolitiğin disiplin içerisindeki diğer yaklaşımlar gibi tarihsel ve kavramsal bir değişim seyri, devlet olgusuna ilişkin bir bakışı olduğu gibi bunların yanı sıra dünya siyasetinin coğrafya eksenli olarak kurgulanması biçimlerini merkeze alan bir yaklaşım olma hususiyeti bulunmaktadır. Jeopolitiğin ilgi alanına giren ve kapsamını oluşturan bu hususlar, bizatihi jeopolitiği niteleyen üç farklı yaklaşımı gündeme getirmektedir. Bunlardan birincisi zaman-coğrafya ilişkisinden hareketle, birbiri ile paralel olarak geliştirilen, organik devlet teorisinden beslenen klasik jeopolitiktir. İkincisi ise Soğuk Savaş döneminde ulusal güvenlik ve ulusal çıkar kavramlarının şekillendirdiği neo-klasik jeopolitik yaklaşım ile kesişen ideolojik jeopolitiktir. Üçüncü olarak dünya siyasetini sebep-sonuç bakımından etkileyen, bu bağlamda vazgeçilmez, değişmez bir olgu olarak konumlanan coğrafyanın, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki statüsünü tenkit eden eleştirel jeopolitik yaklaşımıdır.¹²

Sınır Sorunu ve Jeopolitik İlişkisi

Uluslararası ilişkilerde sınır olgusu coğrafya ile doğrudan ilişkili bir hu-

11 GÜNDOĞDU, Abdullah, www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/105.pdf, s.153 (24.04.2014)

12 KARDAŞ, Şaban, BALCI, Ali, Uluslararası İlişkilere Giriş, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s.340

sustur. Coğrafya temelli sınır olgusu aynı zamanda, devletlerin politikalarının iç politika-dış politika olarak tasnif yapılmasına da imkân sağlamaktadır. Sınır olgusu ile diğer devletlerden alan ve politikalarını ayıran devletler, diğer devletlerin ve aktörlerin de muhataplığına sahip olmaktadır. Bir muhataplık eksenini oluşturan coğrafya, sınır ve coğrafi sınırlar içerisinde yer alan unsurlar, devletlerin birbirlerine karşı politika üretim araçlarının odağında yer almaktadır.

Coğrafya, sınır ve coğrafyanın sahip olduğu ekonomik, politik değere sahip yeraltı–yerüstü varlıklarının kesişimi, jeopolitika kavram ve olgusunu var kılan önemli unsurlardır. Bu hususlar aynı zamanda jeopolitiği sınır sorunu ekseninde de irdelenir kılmaktadır. Zira başta coğrafyanın bizatihi kendisi, devletlerin sınırları içerisinde sahip olduklarını korumaları hayati bir husus iken, devletlerin diğer devletlerin sahip olduklarını elde etmeye çalışmaları, arzu etmeleri de jeopolitik perspektif tarafından bir başka hayati husus olarak kabul edilmiştir. Nitekim Ratzel’in devletleri canlı bir organizma olarak tanımlaması, canlı bir organizma olarak ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olduğunu vurgulaması, bunun da genişleme ile mümkün olacağını ifade etmesi¹³ mahiyet itibariyle bir devletin diğer devletin sınırlarının ihlalini öngören jeopolitik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın Nazi Almanya’sında “hayat sahası” olgusuna ilham olması¹⁴ aynı şekilde Karl Haushofer’in coğrafya, hakimiyet eksenli jeopolitik

çalışmalarının pratik uygulama zemini bulması¹⁵ jeopolitik sınır ilişkisinin reel

¹³ DEMİRAY, Muhittin, İŞCAN İsmail Hakkı, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kuramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 21, Ağustos 2008, s.148

¹⁴ YILMAZ, Sait, Jeopolitik ve strateji, İstanbul Aydın Üniversitesi Ulusal Güvenlik ve strateji Uygulama ve Araştırma Merkezi, [http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI(3a4a).pdf) (Erişim tarihi 24.04.2016)

¹⁵ O’HARA, Sarah L., “Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control of Caspian” The Geopolitics of Resource Wars: Resource Dependence, Governance and

sonuçlarının boyutunu ve potansiyelini göstermektedir.

Gerek Mackinder'in Kara Hakimiyeti'ni, gerek Mahan'ın Deniz Hakimiyeti'ni ve gerekse Spykman'ın kenar kuşak hakimiyetini ön plana çıkaran "hakimiyet teorileri" de sınır olgusu ile birebir ilişkili yaklaşımlardır. Jeopolitik yaklaşımlar salt neden sonuç ilişkisini izah eden teori olmakla sınırlı kalmamışlar aynı zamanda, zaman zaman pratik uygulama imkânı bulan bir politik kılavuz haline de dönüşmüşlerdir. Karl Haushofer'in Nazi Almanya'sına ilham olan ve diğer ülkelerin sınır ihlali ile işgaline dönüşen yaklaşımları önemli bir örnektir. Bu bağlamda önemli bir diğer örnekte Alfred T. Mahan'dır. Aynı zamanda amiral olan Mahan'ın denizler üzerinden ileri sürdüğü yaklaşımlarda başta ABD olmak üzere İngiltere, Rusya, Japonya gibi ülkelere dikkate alınacak ölçüde ilgi çekici bulunmuştur.¹⁶ Coğrafya eksenli sorunların diğer sorunların da temelinde yer aldığını belirten Brzezinski'nin coğrafyanın bu belirleyiciliğin hala devam ettiğini vurgulaması Jeopolitiğin günümüz konumu hakkında önemli bir değerlendirmedir.¹⁷

Jeopolitik yaklaşımlar kimi coğrafi alanları jeopolitik açıdan önemli alan olarak tanımlamakla, belirtilen alandaki, coğrafyadaki ülkeleri bir cihette hedef haline getirmektedirler. Bu durum ülkelerin sınır güvenliklerine ilişkin tehdit boyutunu artırmaktadır. Jeopolitikanın hedef gösterdiği alana sahip olmanın ilk adımı bir diğer ülkenin sınırını ihlal etmekle başlamakta, sınırları içerisine dahil ederek, kendi sınırlarını değiştirmekle devam etmektedir.

Violence, Frank Cass Published, Edited by Philippe Le Billion, New York, 2005, s.144

16 İLHAN, Suat, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, s.34

17 BRZEZINSKI, Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005, s.60

Jeopolitika coğrafi hâkimiyet eksenini üzerine inşa edilmiş pratik karşılığı olan teorik bir alandır. Jeopolitika için coğrafya kadar hakimiyet de önemlidir ve ikisi birbirinin mütemmim cüzüdür. Dolayısıyla coğrafyaya hakimiyet esastır. Jeopolitika “sınırsız”, hakimiyet boşluğu olan yani kaos içerisinde bir coğrafya öngörmemektedir. Irak ve Suriye coğrafyasında mevcut durumda fiilen sınırların kalkmış olması ve bölgedeki hâkimiyet olgusunun deforme olmuş olması jeopolitiğin amaçladığı bir sonuç değildir. Jeopolitik amaçlarla bölgedeki hadiseler müdahil olan aktörlerin kullanmış oldukları politik ve askeri araçlar neticesinde ortaya çıkan tablonun, yakın tarihte jeopolitik amaçlarla atılan adımlardan daha farklı olduğu müşahede edilmektedir.

Ortadoğu’da Sınır Sorunları Süreci

Osmanlı Devleti’nin parçalanmasıyla Ortadoğu’da irili ufaklı birçok devlet ortaya çıkmıştır. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, bölge dışı aktörlerin etkinliği ve çıkar tanımlamaları doğrultusunda şekillenen sınırlar ile birlikte bölge halkı yeni sorunlarla yüzleşmek zorunda kaldığı gibi, bir kısım mevcut ve potansiyel sorunların da büyümesine ve kronik hale dönüşmesine neden olmuştur. Her iki dünya savaşının sonuçlarının oluşturduğu küresel yapı, sistemin bir parçası olan Ortadoğu Bölgesi’ni de doğrudan etkilemiştir. Bölge bir yandan bağımsızlığını yeni elde eden, diğer bir ifadeyle bağımsızlığı verilen ülkelerle tanışırken; diğer taraftan da jeopolitik kaygıların ve kavgaların yoğun olduğu Soğuk Savaş döneminin başat iki aktörü olan SSCB ve ABD arasındaki kutuplaşmadan payına düşeni de almıştır. Soğuk Savaş dönemi mücadelesi-

nin önemli argümanlarından biri olan jeopolitika olgusu ile Ortadoğu Bölgesi, soğuk veya sıcak alanı haline dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin mütebakisi topraklar üzerinde varlık bulan Suriye ve Irak, biri Fransız diğeri İngiliz mandası altında kalan iki önemli Ortadoğu ülkesidir. Baas ve otoriter rejimler geleneğiyle muhatap olan iki ülke; siyasi tarihi, politik ve ideolojik öyküleriyle birbiri ile benzeşmektedir.¹⁸ Ortadoğu ülkelerinin kader örgülerinin benzerliği sadece iç politik yapı ile sınırlı kalmamış, her biri etnik ve mezhep konuları gibi bölgenin geçmişten devralınan sorunları ve başta sınır sorunları olmak üzere bölgenin ürettiği diğer sorunlarla yaşaya gelmektedirler.

Irak ve Sınır Sorunu

Ortadoğu jeopolitiğinde; bulunduğu konum, sahip olduğu kaynaklar ve etnik yapısının kırılabilirliği ile önemli bir alan olan Irak coğrafyası, Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra İngilizlerin hâkimiyetine girmiştir. Bağımsızlığını elde etmesinin ardından ülkenin birçok sorunu da beraberinde devralmıştır. Sınırları içerisinde ve coğrafyasının uhdesinde sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle enerjiye ihtiyacı olan, bölge içi ve dışı devletlerce, aktörlerce yakın takipte ve ilgi alanında tutulmuştur.

Irak, sınırlarının Batılı emperyalist aktörler tarafından suni olarak çizilmesi nedeniyle sürekli çatışma ve çatışma tehdidi altında olan bir ülkedir.¹⁹

Irak, Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere, tarih boyunca hep uluslararası ilginin odağında yer almıştır. Britanya, Almanya, Sovyetler Birliği, Fransa

18 ÇAĞ, Galip, EKER, Sami, Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2(2): 57-72, s.57

19 AKBAŞ, Zafer, "Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri" "Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri" International Journal of Academic Social Science Studies, August 2012, Volume 5, Issue 4, p. 319-332, s.323

